

Kacsó Sándor: Fogy a virág gyűl az iszap

A pillanat műfaja: az emlékirat. Az egész magyar irodalmat tekintve lehet ez túlzás, de mindenképpen igaznak érzem az erdélyire mondva. Mert ez az a műfaj, amelyben az utóbbi időben a legtöbb „jelentős”, „figyelmet érdemlő” könyv megjelent: legalábbis aránylag — hogy az állításon valamit enyhítsek. Érdekes lenne mindet összevetni, megnézni, mi az, ami közös bennük, hol az indíték, amely éppen ezt a műfajt lökte felszínre. Amint végigsorolom a szerzők nevét, máris arra gondolok: egy generáció tart önvizsgálatot. A 60–70 évesek. Akik gyermekként látták az első nagy háborút, akiknek szavai a 20-as években lettek először a nyomtatott betű által nyilvánosak, és a 30-as években vívták meg férfiharcaikat. Néhányat átolvastva pedig a művek közül: Mintha a Történelemmel szállnának perbe. Ki így, ki úgy: de azzal, amivé a Történelem tette cselekedeteiket. Hogy visszapereljék azokat eredeti szándékaik szerint — vagy (talán és?) utólagos tapasztalataik alapján. A Történelemtől: tehát attól is, amivé azok a mai történelemszemléletünkben lettek. A mi — a fiatalabbak — látásában. Az utánunk jövőkhöz szólnak, hogy egy kicsit tőlünk vegyék vissza történetiségüket, adni akarván helyette egyéniségüket. Ki igazolva, ki merengve, ki kételkedve és kételkedve — meglegedve, vagy keserűen — mindenki másképpen. Van, aki tényeket próbál rekonstruálni — és vitatkozik képzeletbeli világot teremt nemcsak abban, hogy az emlékezet nyújtotta csontvázra a képzelet által szövi fel az események izomvilágát, hanem abban is, hogy hite szerint formálja át a múltat: olyanná, amilyennek lennie kellett volna e hit tételei szerint. De mindannyian újra megvívják harcukat, igaz, most más módon és szinten — összhangot keresve a szétszaladó szálak, a két értelmet is kínáló valóság között: az egyéni és a társadalom, a tett és az esemény kettős világában. Lélektani elemzés és társadalmi tanköltemény; a két véglet ez, s nem mindenkinek és még kevésbé egyformán sikerül az összhang. Mert függ a mai összhang attól is, hogy milyen volt ama régebbi időkben az összhang. Nemcsak attól, hogy hogyan van ez meg ma a szerzőben, aki önmagának és a társadalomnak a múltja fölé hajol.

Ennek az irodalomnak „egyik legjobb darabja” szerintem — de mindenképpen az egyik legtanulságosabb — Kacsó Sándor emlékiratainak most megjelent II. kötete, az, amely 1927-től 1937-ig emlékezik vissza arra az időre, amikor a szerző a *Brassói Lapok* szerkesztője volt.

Bizonyára lesz, aki érdektelennek is mondja ezt a kötetet. Merthogy nincs benne sem mélylélektan, sem mélytársadalomtan. De szerintem éppen ebben van a könyv igazi érdekessége, ebben az egyszerűségben, s amit ez takar — abban. Tanul-sága egy tanúságban van, mert egy magatartást emel olvasó szemeink elé: a legtermészetesebben emberit, s a legtermészetesebben értelmiségit. Azét, aki világos viszonyban van a társadalommal: a bátor küzdelem viszonyában. Az egyetlenben, amelyik megérdemli az emberi tiszteletet.

Virág alatt, iszap fölött — ez volt az első kötet címe: iszap és virág ismétlődik

mindkét címben — csak egyvalami nincs bennük, az, ami a kötet maga. A patak, a víz. Mert — hogy a Kacsó adta képnél maradjak — olyan a beszéde, mint a tiszta víz folyása, áttetsző és világos. Minden meglátható — az időadta fénytörés ellenére. Kacsó Sándor viszonya múltbeli énjéhez és küzdelméhez egyértelmű. És a megítélés, a töprenkedés erkölcsi dolgok felett van. Hiúság, megtorpanások, této-vázások: ezek fölött mereng Kacsó, és bizony boldog ember bűnei ezek, boldog lehet, akinek csak ilyen bűnei voltak. Könnyű és tiszta lehet a szó, ha az is ilyen, amiről szól. És könnyű lehet a lélek, ha oly nehéz időkben, mint azok voltak, mégis természetes volt léte a világban, s a Történelemben: nincs hát mit visszaperelnie, vagy alig van.

Küszködésből, csatározásokból hogyan lett szolgálat: erről szól a könyv. Szolgálat: szabadon akart, szabadon választott és mindig szabadon megvalósított. Olyan tehát, amely a legnehezebb és legkomorabb időkben is szabadította a lelket és az eszméletet. Szolgálat annak, aki azt nem rabolja el, visszájára nem fordítja, hanem csak magába szívja — vállalhatja ezért a szolgáló mindig. Szolgált Kacsó: népének.

Kultúrát és gazdasági emelkedést, gyarapodást segíteni, ezt tette megújuló és új meg új formákban. A szövetkezetépítéstől a bankokkal vívott harcig, az aprómunkától a visszhangos csatáig.

Volt ehhez tere: a *Brassói Lapok*. Független politikai napilap: ez állt a fej-lécen, és ez is volt a lap. Független: lehetett hát valóban baloldali és válhatott mind radikálisabbá. S mert minden száma tett volt, lett ezért a magyar sajtó értékét öregbítő lap. Adott teret, de Kacsó Sándor által is volt az, ami — általa is lett azzá, aminek a sajtótörténet ismeri. Vagy ismerné, ha méltóbban foglalkozna vele, többet és jobban, hogy ne csak híre éljen.

Orgánuma volt a demokráciának, küzdött érte és megvalósítani igyekezett. Ahogy lehetett: vagyis a harcban. A reakció ellen, később pedig már a terjeszkedő fasizmussal szemben. A székelyeket kizsároló bankuzsora ellen vívja egyik első harcát Kacsó Sándor. És katolikus ember létére a katolikus klerikalizmus ellen, ez volt a folytatás. Mindenkiel, aki bármely formájú elnyomókkal cinkosan paktál, s akik számára az egység csak arra volt jó, hogy e paktálásuk támadatlan legyen.

De legfőképpen a fasizmussal szállt szembe. A fasizmussal, vagyis a nemzetiségi oktatás megfojtását akaró szándékkal és politikával. A fasiszták által meghirdetett politikával, melyet így jellemez: „Erdélyben még mindig sok a magyar vagy magyar jellegű kereskedelmi vállalat, ipari üzem. Ezekben nemcsak az igazgatóság, hanem az alkalmazottak is túlnyomó részben magyarok. Kötelezni kell ezeket a vállalkozásokat, hogy legalább nyolcvan százalékban románokat alkalmazzanak! Utcára kerülhetnek hát a postások, vasutasok, állami alkalmazottak után a munkások, magántisztviselők is?” (576. o.) Ez volt a fasizmus célja és politikája a maga konkrét-ságában, ahogyan az 1935-ben megfogalmaztatott. Ez ellen pedig „az első cikket a magam kezdeményezéséből írtam”, meséli Kacsó. Hogy aztán a *Brassói Lapok* feltárják, miként mentek a magyar urak e fasiszta nacionalizmus elébe — alázatos szolgaként. (578. o.)

Kacsó Sándor e küzdelme valójában folytatás, mert már 1933-ban így írt volt: „Nekünk itt a sodró erejű nacionalizmus, a dühös és elkoptatott sovinizmusba belekábult nagy fajtság és hazafiasság nem öröm és nem reménysugár, hanem iszonyatos félelem.” (429.) Itt még távolról felrémlő hitlerizmus veszélyéről van szó, de 1936-ban már közeli a veszély. Ekkor a lap egy csehszlovákiai cikket vesz át vezércikknek téve meg: „A magyar kérdés képviselésében — mondja (helyettünk is) a cikket záró mondat — a fasizmus elleni nyílt állásfoglalás döntően fontos, mert a kisebbség saját léteérdekeit is csak egy minden támadás ellen védett erős demokrácián belül biztosíthatja.” (584.) S mert itt még mással mondatja a lap a magáét, ezért érzi Kacsó szükségét annak, hogy maga is megszólaljon. Erről így emlékezik: „Egy gondolat született meg bennem, nem minden győtrődés nélkül, s gondok között neveltem magamban, a további adott és kapott sebek tanulságaival. Úgy véltem, a demokratikus gondolkozású polgárság sem társul eléggé a munkásság oldalára, pedig tán az ő szabadságeszményeit is fenyegeti olyan közvetlen vesze-

delem, mint a munkásságét. Ez nőtt meg aztán annyira, hogy szenvedélyes felelősségrevonás lett belőle egy *Hová szaladsz, Polgártárs?* című cikk formájában. »Riadt begyámulásról« beszélt, amelyben a polgárság »nem meri észrevenni, hogy itt már nem politikai formációk igenléséről vagy tagadásáról van szó, hanem ennél sokkal többről: az emberi haladás ... feladásáról s azokról a polgári szabadságjogokról, amelyeket szinte két évszázadon keresztül szerzett meg az emberiség, s amelyeket most a megrémült polgár, mint felszerelését a gyáva katona, szétdobál visszafelé menekülése útján.« (584.)

Ez tehát a küzdelem, ez a nyílt viszony az akkori Történelemmel: amely megadja a léleknek azt a nyugalmat, amivel a könyv ma íródhatott.

Sokat időztem a politikánál, sokat ennél a témánál? Csak azért tettem, mert igazat akarok adni Kacsónak. Ezt olvasom ugyanis a 375. oldalon: „Ó, de az a politika! Szinte látom, hogy elhárítólág vagy éppen bosszúsán legyint az olvasó; érdekesebb volna az olvasmány nélküle! Tudom én ezt jól. Egyetértek Tóth Bélával, aki tudomásomra hozta ezt az *Alföld* című debreceni folyóiratban. »Meg kell viszont mondanom — írta önéletrajzi visszaemlékezéseim első kötetének ismertetésében —, hogy rám ezeknek a politikai harcoknak a leírása kissé fárasztóan hatott. Mindez ma már a múlté, véglegesen elsüllyedt.« De vajon reánk gyakorolt hatásai-ban is elsüllyedt? És tanulságaiban is?» (*Kriterion*, 1974.)

TORDAI ZÁDOR

Veress Dániel Két drámájáról

Igazság szerint inkább így kéne tán írni a címet, hogy: „Egy esszéíróról, két drámája ürügyén.” Mert Veress Dániel munkássága és szíve szerint — vagy legalábbis jelen recenzens szíve szerint — elsősorban esszéíró. Aki olvasta tanulmánykötetét (*Vándorúton* 1971) s még inkább Mikesről szóló óriás esszéjét (*A rodostói csillagnéző* 1972) aligha kételkedhet. „Minden íróembernek vannak egészen személyessé vált irodalmi gondjai is. Szenvédélyé nemesedtek, feladattá izmosodtak” — írta Veress Dániel a *Tiszatájban* Sütő András Kemény-ébrészteséről, s mintha csak a maga Mikes-interpretációjához fogalmazta volna meg az indoklást. Ha tehát meg akarja érteni az ember Veress Dániel drámakísérleteit, óhatatlanul a Mikes-esszéből kell kiinduljon. Meg kell keresse azokat az irodalmi gondokat, amik itt szenvédélyé nemesedtek, föladattá izmosodtak.

A Mikes-esszé, mint minden szép irodalmi (de nem föltétlenül és ma egyre kevésbé szépirodalmi) alkotás, többretegű. A látszólag domináló réteg (s ezt Veress Dániel mesteri elemzéssel fejt ki) egy különleges személyi-társadalmi kapcsolat: a Nagy Fejedelem iránti hűség, ami — a XVII. századi európai abszolútizmus szociokulturális játékszabályai szerint — egyértelműen kijelöli Mikes társadalmi helyét. Ez a hely határozza meg az írói szerepet, de nem magát az írást, ami más rétegektől függ, más rétegekből táplálkozik. Az első és legfontosabb ezek között a gyerekkor, illetve a gyerekkorral együtt örökre elveszített otthon. Mert e kettő lokális és esszenciális — térbeli s lényegbeli — azonosulása fűti a vágyakozást az íráshoz — s nem az írói szerephez — szükséges hőfokra; a gyerekkorrá lényegült hazai táj — az emigránslét transzcendens „lokálpátriája” — teremti meg az írás metafizikai szükségszerűségét, ontológiai bázisát. És erre az ontológiai alapra épül minden egyéb, lényege szerint másodrendű faktor: lengyel- és franciaországi élmények, különféle művelődési hatások. Nem mintha Veress Dániel alábecsülné utóbbiak jelentőségét. Ellenkezőleg, nagyon is alaposan analizálja a korabeli európai — nem-